

Model kapitalizmu w Polsce. Zagrożenia i pożądane kierunki zmian

Konferencja nt. "Ekonomiści o zagrożeniach dla polskiej gospodarki". Polskie

Towarzystwo Ekonomiczne

Warszawa, 24 kwietnia 2018

Tezy wystąpienia

1. W swoim wystąpieniu odwołuję się do wyników projektu badawczego, który miał umożliwić lepsze zrozumienie natury kapitalizmu powstającego w Polsce i 10 innych nowych krajach członkowskich UE z Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW11). Wyniki te pochodzą z dwóch badań empirycznych (drugie zostało zakończone w lutym br.) zawierających analizę porównawczą architektury instytucjonalnej w krajach EŚW11 w latach 2005 i 2014 na tle modeli rozwiniętego kapitalizmu współistniejących w krajach UE14.

2. Punktem wyjścia obu badań było podejście i typologia modeli kapitalizmu zaproponowane przez Amable'a (2003). Zostały w nich także uwzględnione specyficzne cechy 'matrycy instytucjonalnej' w krajach EŚW, wynikające m.in. z procesu transformacji systemowej oraz spuścizny po gospodarce socjalistycznej (a szerzej – z zależności ścieżkowej). Było to możliwe dzięki istotnym modyfikacjom i rozszerzeniu oryginalnych ram analitycznych Amable'a. W badaniach zostały również wykorzystane własne narzędzia analityczne umożliwiające kwantyfikację wyników, takie jak sześciokąty podobieństwa czy metoda analizy skupień w podprzestrzeniach za pomocą samouczącego się systemu maszynowego (ang. *subspace clustering machine-learning method*).

3. Porównanie Polski do krajów EŚW i państw Europy Zachodniej zostało dokonane w sześciu obszarach instytucjonalnych: 1) konkurencja na rynku produktów, 2) rynek pracy i stosunki przemysłowe, 3) sektor pośrednictwa finansowego, 4) system zabezpieczenia społecznego, 5) system tworzenia wiedzy, 6) rynek mieszkaniowy.

4. Jako punkty odniesienia w pierwszym badaniu zostały wybrane kraje uznane za typowych przedstawicieli danego modelu kapitalizmu: Niemcy (model kontynentalny), Hiszpania lub Włochy (model śródziemnomorski), Szwecja (model skandynawski) i Wielka Brytania (model anglosaski).

5. W każdym obszarze instytucjonalnym przeprowadzono analizę porównawczą na podstawie sześciu zmiennych, z których trzy reprezentują stronę 'nakładów', tj. uwarunkowania instytucjonalne, a trzy pozostałe – stronę wyników istnienia określonych uwarunkowań instytucjonalnych (rezultaty ekonomiczne w każdym z obszarów). Wybór zmiennych został dokonany na podstawie wcześniejszych badań autorów oraz kryteriów w postaci uzasadnienia ekonomicznego i istotności statystycznej danej zmiennej oraz dostępności danych.

6. Dla każdej z 36 zmiennych (6 obszarów x 6 zmiennych) obliczono współczynnik podobieństwa między Polską (krajem EŚW) a krajem Europy Zachodniej. Na podstawie obliczonych współczynników podobieństwa zostały skonstruowane sześciokąty podobieństwa. Służą one do porównania Polski i pozostałych krajów EŚW do krajów referencyjnych.

Wierzchołki sześciokątów reprezentują zmienne składające się na dany obszar instytucjonalny. Im większe jest wypełnienie sześciokąta, tym większe podobieństwo kraju w danym obszarze.

7. Uzyskane dla poszczególnych krajów i obszarów instytucjonalnych współczynniki podobieństwa zostały na ostatnim etapie badania zagregowane, co pozwoliło obliczyć średnie współczynniki podobieństwa tak dla Polski, jak i dla całej grupy krajów EŚW11.

8. Przeprowadzone badanie empiryczne pozwala na sformułowanie następujących, najważniejszych wniosków.

- Zarówno w roku początkowym, jak i w roku końcowym **model kapitalizmu w Polsce był najbardziej zbliżony do wzorca śródziemnomorskiego**. Współczynniki podobieństwa do Hiszpanii/Włoch wynosiły odpowiednio 66,0% i 65,2% i były wyższe od średniej dla całej grupy krajów ESW11.
- Równocześnie, **Polska wykazywała także dość dużą bliskość instytucjonalną do kontynentalnego modelu kapitalizmu**, reprezentowanego przez Niemcy (współczynniki podobieństwa na poziomie odpowiednio 52,8% w 2005 r. i 56,9% w 2014 r.).
- Z drugiej strony, **nasz kraj (EŚW11) był najmniej podobny do nordyckiego modelu kapitalizmu** reprezentowanego przez Szwecję. Wyjątkiem był rynek mieszkaniowy, który jeszcze w 2005 r. był najbardziej zbliżony właśnie do wzorca nordyckiego, a w 2014 r. grawitował w stronę tego wzorca w niewiele tylko niższym stopniu niż w kierunku modelu kontynentalnego.
- **Rozkład uzyskanych współczynników podobieństwa w przekroju wszystkich obszarów instytucjonalnych wskazuje na dość znaczną jednorodność wzorca ewolucji instytucjonalnej Polski na tle krajów EŚW11.**
- Warto jednak mieć świadomość, że w niektórych obszarach instytucjonalnych i w części krajów badanej grupy **uzyskany obraz homogeniczności mógł być pozorny**. W wielu przypadkach Polska a nawet cała badana grupa EŚW11 wykazywały liczne przejawy instytucjonalnej bliskości równocześnie do dwóch lub trzech modeli kapitalizmu (bardzo niewielkie różnice odpowiednich współczynników podobieństwa). Na przykład w Polsce w 2014 r. architektura instytucjonalna rynku mieszkaniowego wykazywała porównywalny stopień podobieństwa jednocześnie do modelu śródziemnomorskiego, modelu nordyckiego i wzorca kontynentalnego.
- **Uzyskany obraz** stopnia podobieństwa architektury instytucjonalnej w Polsce i pozostałych krajach EŚW11 do czterech zachodnioeuropejskich punktów odniesienia **wykazuje znaczną stabilność w czasie**, tj. pomiędzy 2005 i 2014 rokiem. Może to wskazywać na istotne znaczenie zależności ścieżkowej jako czynnika oddziałującego na proces ewolucji powstającego w naszym kraju modelu kapitalizmu.
- Oddzielna analiza zmiennych reprezentujących strony nakładów i wyników wskazuje, że **o ile Polska (tak jak większość krajów EŚW11) najbardziej przypomina śródziemnomorski model kapitalizmu w sferze osiągniętych wyników, o tyle –**

patrzac od strony zmiennych 'nakładowych' (infrastruktury instytucjonalnej) – **wykazuje ona znacznie większe podobieństwo do modelu kontynentalnego.**

9. Z kolei drugie badanie empiryczne, oparte na zastosowaniu metody analizy skupień w podprzestrzeniach za pomocą samouczącego się systemu maszynowego, objęło Polskę i 24 inne kraje UE (UE14 i EŚW11). Wykorzystano w nim 132 wskaźniki opisujące zarówno stronę nakładową, jak i wynikową architektury instytucjonalnej każdego z krajów w latach 2005 i 2014, w podziale na 6 obszarów instytucjonalnych.

10. Wyniki badania dowodzą m.in. współistnienia w Unii Europejskiej różnych modeli kapitalizmu (klastrów wykazujących podobieństwo architektury instytucjonalnej), choć liczba, skład i cechy instytucjonalne tych modeli różnią się znacząco od Amable'owskiego pierwowzoru, w tym także w przekroju badanych obszarów instytucjonalnych.

11. Badanie wykazało także powstanie w Polsce (podobnie jak w większości krajów EŚW11) odrębnego modelu kapitalizmu. Od tego ogólnego wzorca odbiegają tylko dwa obszary instytucjonalne - konkurencja na rynku produktów i system pośrednictwa finansowego - których architektura instytucjonalna jest bardzo zbliżona do wzorców występujących w Europie Zachodniej, co można przypisać unifikującemu wpływowi *acquis communautaire*.

12. Powstały w Polsce model kapitalizmu cechuje daleko idąca niespójność instytucjonalna. Niespójność ta uzasadnia propozycję terminologiczną określania go nazwą **kapitalizmu patchworkowego**, która wydaje się najlepiej oddawać jego istotę i najważniejsze cechy konstytuujące.

13. Patchworkowy charakter polskiego kapitalizmu przejawia się w szczególności w następujących wymiarach/cechach jego matrycy instytucjonalnej:

- współwystępowaniu elementów konstrukcyjnych przejętych z kilku różnych porządków instytucjonalnych w Europie Zachodniej (zwłaszcza z modelu śródziemnomorskiego, ale także kontynentalnego oraz - nieco rzadziej - nordyckiego i anglosaskiego),
- połączeniu w jednej konstrukcji składników egzogenicznych i endogenicznych, z których te drugie odzwierciedlają m.in. wpływ spuścizny po gospodarce centralnie planowanej, realizowanej strategii transformacji systemowej, zawieranych kompromisów politycznych, i szerzej - zależności ścieżkowej,
- systemowe niedopasowanie cech architektury instytucjonalnej odzwierciedlających stronę nakładów i wyników,
- wyraźny deficyt komplementarności instytucjonalnych występujący zarówno w obrębie poszczególnych obszarów instytucjonalnych, jak i pomiędzy nimi.

14. Najważniejsze konsekwencje tego stanu rzeczy, które można interpretować w kategoriach zagrożeń rozwojowych, można ująć w następujących punktach:

- **brak docelowej (długofalowej) wizji budowanego w Polsce modelu kapitalizmu**, co oznacza swoisty "dryf instytucjonalny" i przypadkowość dokonywanych zmian instytucji,
- brak takiej wizji oznacza, iż **nie potrafimy budować podstaw "instytucjonalnej przewagi komparatywnej" Polski**, a tym samym - wzmacniać konkurencyjności międzynarodowej polskiej gospodarki,

- to z kolei grozi **utrwaleniem się imitacyjnego i peryferyjnego wzorca rozwoju polskiej gospodarki**,
- **zwiększenie roli instytucji nieformalnych kosztem formalnych**, co dodatkowo powiększa niespójność instytucjonalną i wzmacnia patchworkową naturę polskiego kapitalizmu
- **postępujący proces anomii** w społeczeństwie,
- **wzmocnienie bodźców do nieproduktywnej i destrukcyjnej przedsiębiorczości**,
- **wzrost "mocy jałowej" systemu instytucjonalnego** wynikający z postępującej entropii i wewnętrznych tarć i napięć w obrębie stworzonej architektury instytucjonalnej,
- **mała odporność** powstałego w Polsce po 1989 roku **ładu instytucjonalnego** (modelu kapitalizmu) **na ingerencje polityczne**,
- charakter "patchworkowy" (wewnętrzne sprzeczności) można także dostrzec w niektórych nowych, ważnych dla perspektyw rozwojowych Polski instytucjach, takich jak np. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju - widoczna jest w niej próba połączenia logiki liberalnej gospodarki rynkowej (cele) i koordynowanej gospodarki rynkowej (środki realizacji).